

Nr 257.

Av herr **Nydal**, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 254, med förslag till förordning angående statsmonopol å tobakstillverkningen i riket samt förordning om vad iakttagas skall i avseende å införande av statsmonopol å tobakstillverkningen i riket m. m.

Med anledning av Kungl. Maj:ts nådiga proposition till denna riksdag, nr 254, med förslag till förordning angående statsmonopol å tobakstillverkningen i riket m. m. anhåller undertecknad vördsamt få andraga följande.

I själva huvudfrågan är jag av den meningen, att det skulle vara mycket olyckligt, om i vårt beskattningssystem infördes ett så mot svenska folkets uppfattning stridande moment som statsmonopol. Åtminstone bör denna åtgärd icke tillgripas annat än i högsta nödfall, och då inga andra medel kunnat utfinnas, varigenom man skulle ernå det skatteresultat, som man anser sig kunna komma till genom monopolet. Säkerligen föreligger icke i detta fall de nämnda förutsättningarna. Man kan icke säga, att staten för närvarande befinner sig i något nödläge, vad dess finanser angår. Och man har icke gjort något allvar av att försöka andra tobaksskattemetoder av mera modern beskaffenhet, än den som tillämpats i vårt land sedan lång tid tillbaka. Man kan således icke säga, att man vunnit någon praktisk erfarenhet angående lämpligheten av dessa modernare metoder. Den officiella utredning i ämnet som åvägabragts synes icke hava gått så på djupet med sagda beskattningsskattemetoder, att man icke kan tänka sig den möjligheten, att dessa i ett väl utarbetat skick verkligen skulle kunna tillföra statskassan lika stora inkomster av tobaksbeskattningen, som man nu väntar sig skola få genom ett monopol.

Denna fråga må emellertid här lämnas åsido, varemot jag skall taga mig friheten att påpeka en mycket betänklig detalj i det kungl. förslaget, vilken kräver en total omvandling, för såvitt man över huvud taget skall kunna på allvar reflektera över monopolförslaget. Jag syftar här på de ersättningsprinciper, som Kungl. Maj:t föreslår riksdagen att tillämpa vid inlösen av de enskilda industriföretag, vilkas slopande skulle bli en omedelbar följd av statsmonopolets införande.

Det kungl. förslaget utgår ifrån, att inlösen och ersättningsskyldighet icke lagligen åligger staten i ett sådant fall som detta. Om inlösen och ersättning icke desto mindre äger rum, sker det på grund av riksdagens frivilliga åtagande, varav jämväl följer, att beloppet för inlösen eller ersättning enligt det kungl. förslaget bestämmes av riksdagen ensam. Likaså förmenar förslaget det vara riksdagens ensak att bestämma, vilka av lagen berörda enskilda personer och företag som över huvud taget skola få ersättning, medan övriga lämnas alldeles utan sådan.

Denna uppfattning kan jag för min del icke gilla, och jag tror, att den övervägande delen av landets befolkning icke heller ser den enskilda äganderätten i den dager, vari den framställes i den här berörda kungl. propositionen. Tvivelsutan är folkmeningen enhällig därutinnan, att om staten för sina högst nödiga ändamål behöver förvärva enskild mans tillhörighet, den må vara av vilken beskaffenhet som helst, så kan detta ske endast mot full ersättning. Skulle däremot en sådan princip vinna burskap i lagstiftningen som den, vilken tillämpas i det kungl. tobaksmonopolförslaget, så är det att frukta, att man på ett ödesdigert sätt rubbat grundvalarna för den äganderättens helgd, som dock utgör en av förutsättningarna för vårt rättssamhälle.

Svensk lagstiftning har också hittills varit fullkomligt främmande för sådana principer. Statsmakterna ha tvärtom sökt omgärda den enskilda äganderätten med allt skydd, även när det gäller statens egna behov att förvärva enskild egendom.

När det är fråga om jord, som befinner sig i enskild ägo, men som är oundgängligen nödvändig för vissa närmare angivna allmänna ändamål, så fastslår Kungl. Maj:ts nådiga förordning av 14 april 1866, att den som lider skada genom det allmännas övertagande av sådan jord, skall ha ersättning därför. Till och med om det endast är fråga om intrång, varav någon lider, så är han enligt samma förordning berättigad till ersättning. Och förordningen föreskriver till och med, att ersättningen skall uppskattas i pengar efter det *högsta* pris, som gäller i orten för egendom av lika beskaffenhet och godhet. Man har även tänkt på *andra personer* än ägaren, som till äventyrs lida skada genom

jordens eller lägenhetens avstående. Även sådan person skall ha ersättning till *högsta* skäligen belopp. Uppkommer genom begagnandet av jord eller lägenhet för allmänt behov skada för *ägaren* eller *annan*, och är sådan skada ej beräknad i det belopp, som blivit bestämt såsom ersättning för inlösen, då skall även härför ersättning bestämmas till *högsta* belopp, vartill skadan skäligen må skattas. I det fall att endast ersättning för intrång äger rum, skall uppskattningen ske till högsta skäligen belopp för den skada, som genom intrånget förorsakas.

Den princip, som tagit sig uttryck i denna lag, är något helt annat än vad Kungl. Maj:t i här berörda kungl. proposition ifrågasätter, när det gäller enskildes egendom till tiotal miljoner kronors värde jämte existensmöjligheter och levebröd för tusentals personer. Då det naturligtvis icke kan vara statsmakternas mening, att viss slags enskild egendom skall karakteriseras såsom varande av annan och bättre natur än övrig, så ligger det i sakens natur, att de ersättningsgrunder, som lagligen måste tillämpas vid statens övertagande av jordegendom, nödvändigtvis måste användas, även när övertagandet gäller annan egendom.

Att detta hittills varit riksdagens mening, kan slutas därav, att på grund av förevarande omständigheter ungefär liknande lagstiftning som den nyssnämnda ägt rum, även när det ej gällt direkta jordinköp.

Sålunda stadgar Kungl. Maj:ts nådiga förordning om jordägares rätt till vattnet å hans grund av den 30 december 1880, att om jord, som kan genom uppdämning sättas under vatten eller därav skadas, är av den beskaffenhet, att den genom uppdämningen därå skeende skadan prövas vara ringa mot den nytta, som av uppdämningen vinnes, må uppdämning kunna ske mot ersättning, motsvarande *fulla värdet och hälften därutöver*. Här nöjer sig således icke staten med att tillförsäkra den förfördelade fulla värdet av den skada han lider, utan han tillerkännes ett tillägg av icke mindre än 50 procent av detta värde. För skada och kostnad, som genom anläggning eller åtgärd för flottled eller genom strändernas beträdande eller eljes i följd av flottning vållas, skall gäldas ersättning för skada med *högsta* belopp, vartill den skäligen skattas må. Detsamma är stipulerat, om någon anläggning eller åtgärd är nödig för allmän farleds inrättande, utvidgning eller förbättrande. Även vid sådant fall skall ersättning utgå med *högsta* skäligen belopp, vartill skadan skattas må.

T. o. m. för en så ringa olägenhet, som den, vilken i regel vållas genom framdraging av elektriska ledningar, äger en jordägare begära ersättning. Kungl. Maj:ts nådiga förordning angående vissa bestämmelser

om elektriska anläggningar av den 27 juni 1902 stadgar, att jord eller lägenhet, som användes för framdragande av sådan ledning, skall ersättas.

Gent häremot står det i en skriande motsats, att i det kungl. tobaksmonopolförslaget icke ifrågasättes annan ersättningsskyldighet vid monopolets införande än dels viss inlösen av maskiner och inventarier, som tillhöra tobaksfabrikant, dels ersättning för värdeminskning å lokaler, däri tillverkningen bedrivits, dels ersättning till tobaksfabrikant för förlorad näringsverksamhet, men ej t. ex. för firmanamnet, som dock kan representera ett högt värde, och dels slutligen ersättning för förlorad anställning inom tobakstillverkningen.

Däremot avses uttryckligen ingen som helst ersättning åt vare sig *engros- eller minuthandlarna* i branschen, ej heller åt hos dem anställda *biträden*.

Vad angår den ersättning, som tillämnas industrien, är den uppenbarligen allt för lågt tilltagen. Därtill kommer, att enligt vad som redan är klarligen ådagalagt själva principerna för ersättnings utgående äro felaktiga och i praktiken otillämpliga. Även gent emot det förfarande, som föreslås i fråga om *uppskattning* av sådana värden m. m., som skola inlösas eller ersättas, kunna allvarsamma anmärkningar göras. Uppskattningen ifråga skall verkställas av särskilda lokala kommissioner, vilka sortera under en centralkommission. Det synes vara en självklar sak, att när det gäller förhandlingar om värdet av egendom, som en part har att överlåta till en annan, den senare parten icke ensam bör få bestämma över värdet. Detta är emellertid vad Kungl. Maj:t ifrågasätter för sin del. Enligt det kungl. förslaget skulle nämligen Kungl. Maj:t ensam tillsätta centralkommissionen. I högsta instans bleve det således Kungl. Maj:t, som ensam bestämmer de värdesättningar, efter vilka inlösen och ersättningar skulle utgå. Ifråga om lokalkommissionerna har man visserligen medgivit, att staten och den enskilda fabrikanten skola tillsätta var sin medlem, men ordföranden skall tillsättas av centralkommissionen, det vill således säga av Kungl. Maj:t.

Nu kan det visserligen sägas, att då ersättningsgrunderna skulle vara i lagen fastslagna, uppskattningskommissionerna icke kunde öva alltför mycket inflytande på ersättningsfrågan. I själva verket är detta inkast emellertid ohållbart. Det är visserligen sant, att kommissionerna äro bundna vid vissa på förhand givna principer för ersättnings utgående. Men det blir dock de, som ensamma få bestämma om de olika fabriker-nas o. s. v. värde var för sig, efter vilken uppskattning de resp. ägarna få uppbära sin ersättning inom ersättningsprincipernas ram.

Den godtycklighet gent emot enskilda, som tagit sig uttryck i detta stadgande, blir icke mera sympatisk därigenom, att det är staten, som till äventyrs skulle profitera därav. Staten bör snarare sträva efter att skydda enskilda intressen från obehörigt intrång, från vilket håll det vara må, än för egen del göra anspråk på fördelar, som icke skulle kunna medgivas enskilda i motsvarande situation.

I den föreslagna monopolförordningen är vidare stadgat, att tobaksfabrikant, som vill åtnjuta ersättning för förlorad näringsverksamhet, utan särskild ersättning skall tillhandahålla monopolets utöware tillverkningsrecept och eljes erforderliga upplysningar, som sätta monopolets utöware i tillfälle att framställa enahanda varor, som av fabrikanten tillverkats. Likaså skall han utan ersättning överlämna till monopolet äganderätten till de varumärken han begagnat.

Genom detta stadgande har man ålagt tobaksfabrikant en särskild art av prestanda i gengäld för den klena ersättning, som tillämnas honom för den näring, han nödgas uppgiva. Staten tilltvingar sig genom hot att eljest beröva honom hans med rätta tillkommande ersättning en egendom, som alls icke kan sägas vara oundgänglig för den blivande monopolhanteringen. Det ligger nämligen i monopolets natur att så småningom endast tillverka ett begränsat antal artiklar, och det är således möjligt, att monopolet icke ens kommer att få bruk för vad som berövas den enskilde. Det är icke utan sin praktiska betydelse, hur denna sak slutligen bestämmes, ty i händelse det förr eller senare skulle visa sig oförmånligt att monopolisera tobakshanteringen, och denna följaktligen åter lämnas fri, så kan den gamla fabrikanten icke längre förfoga över recept och varumärken, som han inarbetat hos allmänheten och som skulle kunna förhjälpa honom att ånyo förvärva en kundkrets. Vår svenska tobakshistoria har att uppvisa så många precedensfall ifråga om övergivande av tobaksmonopolsystemet, att det alls icke gives någon säkerhet för, att detsamma i nu föreslagen form skall kunna hålla sig kvar i praktiken.

Kungl. Maj:t har fritagit staten från all ersättningsplikt mot engroshandlare och minuthandlare i tobaksbranschen samt deras biträden, med förmälan därom att handeln fortfarande skulle vara fri. I själva verket gäller emellertid detta endast på sin allra högsta höjd till en viss grad. Det är möjligt, att monopolet skulle kunna hava bruk för en tid framåt av ett litet antal engroshandlare. Men om monopolet skall utnyttjas med den praktiska klokhet, som förutsättes i förslaget, och arbeta för ernående av högsta möjliga vinst, åstadkommen bland annat genom besparingar i driften, så kommer monopol-

bolaget naturligtvis så fort som möjligt att göra alla mellanhänder onödiga och ordna försäljningen direkt till minuthandeln. På samma sätt ifråga om tobaksimporten. Den förmåles även vara fri, men den är belagd med så avsevärda extra pålagor, att den helt enkelt är omöjlig gentemot konkurrensen med monopolbolaget. Engroshandlare och agenter i tobaksbranschen kunna således utgå ifrån, att deras näring varder dem framtagna, och samma öde dela i så fall deras många biträden. Det är otänkbart med de principer, som lagstiftningen enligt vad här ovan angivits fastslagit vid statens övertagande av enskild egendom, att lämna alla dessa personer lottlösa. Det måste vara statens oeftergivliga skyldighet att, om de måste vika från sin näringsutövning till fromma för staten, lämna dem full ersättning härför. Detsamma gäller även om minuthandlarna. Skall monopolbolaget uttaga alla ekonomiska fördelar av sin ställning, kommer det också ovillkorligen att minska på de rabatter och provisioner, som nu tillkomma cigarrhandlarna, och utan vilka dessa icke kunna ekonomiskt reda sig. Många av dem hava det även nu svårt nog, och med de organisatoriska åtgärder, som vidtagits inom yrket självt för åvägabringande av bättre förhållanden, pågår redan en önskvärd och naturlig rensning av denna handelskår. Genom att införa lägre provisionssatser skulle denna naturliga rensning emellertid förvandlas till ett ödeläggande i massa av dessa affärer, i vilket fall statens ersättningsplikt måste anses oeftergivlig både ifråga om affärernas innehavare och deras biträden.

Vid införande av statsmonopol kunde någon kredit ej vidare förekomma för detaljhandlarna, utan de måste köpa varorna kontant, vilket för många vore omöjligt. Minuthandeln med tobak skulle också alltmör draga sig till andra affärer såsom biförtjänst, när det ej längre erfordrades någon sakkunskap för denna handel.

Även i de fall, där Kungl. Maj:t nu tillämnat ersättning för förlorat levebröd, har man icke sört för, att detsamma ovillkorligen utgår omedelbart. Det kan dröja sin tid, innan den ersättningsberättigade får något alls, och under tiden har han måhända ingenting att leva av, och det just vid den tidpunkt, då hans förhållanden i övrigt måste anses som svårast, då han står utan arbete och säkerligen i de flesta fall icke hunnit skaffa sig något nytt. Även i detta fall kräves ovillkorligen en förändring av den kungl. propositionen i den riktning, att ersättningsberättigad må omedelbart äga utfå åtminstone en väsentlig del av den ersättning, som tillkommer honom.

Det är omöjligt att med ledning av den kungl. propositionens uppgifter bilda sig en bestämd åsikt om, till vilka belopp en i verklig

mening skäligen ersättning till tobaksnäringens utöfvare, för den händelse monopolet infördes, komme att uppgå. Ersättningen till tobaksfabrikanterna är upptagen till 12.6 miljoner kronor. Det torde kunna antagas, att denna siffra är långt ifrån tillräcklig, för den händelse ersättning skall utgå efter en rättvis uppskattning av de förlorade värdena. Uppskattar man ersättningsbeloppen för grosshandlare och minuthandlare lika högt, så ökas kapitalbehovet för monopolets införande med summan av dessa belopp. Det torde därjämte komma att visa sig andra luckor i det kungl. förslagets beräkningar, för vilka man måste vara beredd att anskaffa medel. I de nyssnämnda ersättningsbeloppen har icke något beräknats för biträden hos engrossister och minuthandlare. Deras ersättningskrav torde nog erfordra ett betydande belopp, som man alltså har att lägga till de nyssnämnda summorna.

Härtill kommer en annan omständighet av den beskaffenhet, att staten vid ett eventuellt införande av tobaksmonopol icke kan förbise densamma. Det gäller avvecklingen av den betydande kredit, som nu förekommer inom tobakshandeln. Summan av densamma växlar naturligtvis alltjämt och är under alla förhållanden svår att fastslå. Det anses dock, att åtminstone 10 miljoner kronor varor pläga vara utlämnade på kredit av fabrikanter och engroshandlare. Kredittiden är naturligtvis olika för olika firmor. Den får dock i regel icke vara alltför snävt tilltagen, för att minuthandlarna skola kunna existera. För den händelse statsmonopolet hastigt skulle komma att beslutas, förlora fabrikanter och grosshandlare allt intresse för minuthandlarna såsom avnämare. Det gäller i stället för dem att med största möjliga skyndsamhet och största möjliga energi försöka driva in sina fordringar. Detta låter sig emellertid icke göra så lätt, då minuthandlarna själva icke med någon hast kunna realisera sina inneliggande lager. Följden skulle således ovillkorligen bliva ett betydande antal fallissemang och oerhörda förluster för fordringsägarna. Svårigheterna växa för minuthandlarna i icke ringa mån därigenom, att de icke kunna påräkna kredit på de varor, som de skulle köpa hos monopolet, och ställningen skulle således bliva förtvivlad för en mycket stor del av denna i knappa villkor varande handelskår.

Vid fixerandet av de ersättningsbelopp, som avses för tobaksfabrikanterna, har icke någon hänsyn tagits till dessa kreditomständigheter. Det är emellertid uppenbart, att staten icke kan förorsaka så stora förluster och olyckor, utan nödgas se till, huru krediten skall kunna så småningom ordnas till parternas ömsesidiga fördel. Detta kan näppe- ligen ske på annat sätt, än att staten eller monopolbolaget övertager de fordringar, som tobaksfabrikanterna och engrossisterna hava hos sina

kunder och som uppstått inom en viss angiven tid. Det blir sedan statens respektive monopolbolagets sak att verkställa indrivningen av de utestående fordringarna med sådan varsamhet, att fallissemanger i möjligaste måtto undvikas. Det belopp, som staten respektive monopolbolaget måste ha till sitt förfogande för detta ändamål, lär under inga förhållanden kunna beräknas lägre än 10 miljoner kronor.

Det är i detta sammanhang omöjligt att avgöra, huruvida tobaksmonopolet med dessa här ifrågasatta ökade kapitalbehov kan beräknas vara räntabelt eller icke, då någon finansplan icke åtföljer det kungl. förslaget. I varje fall måste man alltid ifrågasätta lämpligheten av, att staten fastlåser så pass betydande kapital i ett företag av denna natur, helst när staten så långt ifrån har någon garanti för pengarnas räntabilitet, att staten tvärtom måste uppträda som garant i den vägen åt de enskilda delägarna i monopolbolaget. Här skall endast fastslås såsom statens oifrånkomliga skyldighet att, för den händelse monopolplanerna skola sättas i verket, lämna full ersättning åt alla, som genom dem komma att berövas hela eller någon del av sin ställning. Lagstiftningen kan icke begå en så oerhörd mannamån som att så att säga klassuppdelas enskildes värden och egendomar. Utan det är statens skyldighet att vid en av laga beslut föranledd egendomsinlösen tillämpa precis samma sunda och riktiga principer, som äro lagstadgade för inlösen av annan egendom. Ett annat tillvägagående skulle innebära en orättvisa mot enskilda medborgare, och det kunde medföra oberäkneliga faror för värdet om all enskild egendom. Det låter sig icke bestrida, att, om lagstiftningen i praktiken så väsentligt rubbar de hittills följda principerna för egendomsinlösen, som det kungl. monopolförslaget ifrågasätter, så kan man svårligen i längden hålla emot redan ofta yppade försök att rubba det skydd, den enskilda äganderätten hittills åtnjutit i svensk lag och svensk rättstillämpning.

På grund av vad sålunda anförts, har jag härmed äran hemställa,

att, för den händelse riksdagen i huvudsak skulle komma att bifalla Kungl. Maj:ts i den nådiga propositionen nr 254 till denna riksdag framställda förslag, den ändring måtte beslutas i dessa förslag, att det varder stadgat,

att full ersättning skall lämnas tobaksfabrikant vid inlösen av honom tillhöriga specialmaskiner för tillverkning av tobaksvaror, övriga inventarier samt lager av utensilier, oarbetad tobak samt halvfabrikat m. m.;

att i enlighet med det kungl. förslaget till tobaksfabrikant utgives full ersättning för värdeminskning å fabriksfastighet och vissa därtill hörande inventarier;

att full ersättning måtte tilldelas tobaksfabrikant för förlorad näringsverksamhet och för förluster å utestående fordringar, som ej äro över 12 månader gamla;

att full ersättning lämnas för förlorad anställning inom tobakstillverkningen;

att full ersättning lämnas till engrossister, agenter och minuthandlare inom tobaksbranschen, som vid monopolets införande vilja nedlägga sin verksamhet, gällande samma ersättning för förluster, som de kunna lida å utestående fordringar, som ej äro över 12 månader gamla;

att full ersättning för förlorad anställning måtte lämnas alla biträden hos engroshandlare, agenter och minuthandlare, vilka biträden genom respektive affärers nedläggande eller inskränkning gå miste om sin anställning; samt

att alla slag av ersättning och inlösen, om vilka här talas, bestämmas efter värdering i varje särskilt fall verkställd efter samma principer och medels samma förfarande, som äro fastställda i Kungl. Maj:ts nyss åberopade nådiga förordning av den 14 april 1866 angående jords eller lägenhets avstående för allmänt behov.

Stockholm den 1 augusti 1914.

Johan Nydal.
